

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЩО МАЮТЬ ВІДХИЛЕННЯ У РОЗВИТКУ

Залібовська-Ільницька З. В.

У статті розкрито сутність і зміст понять "система", "підготовка майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери", "діти, що мають відхилення у розвитку". Виокремлено та проаналізовано структурні компоненти системи підготовки майбутніх фахівців. Представлено основні вимоги до майбутніх соціальних педагогів. Показано специфіку соціально-педагогічної роботи з дітьми-інвалідами. Виокремлено напрями підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми, що мають відхилення у розвитку. Визначено, що у роботі з дітьми-інвалідами необхідно проявляти толерантність.

Ключові слова: система, підготовка, фахівець соціально-педагогічної сфери, діти, що мають відхилення у розвитку, дитина-інвалід.

В статье раскрыты сущность и содержание понятий "система", "подготовка будущих специалистов социально-педагогической сферы", "дети, имеющие отклонения в развитии". Очерчены и проанализированы структурные компоненты системы подготовки будущих специалистов. Представлены основные требования к будущим социальным педагогам. Показана специфика социально-педагогической работы с детьми, имеющими отклонения в развитии. Очерчены направления подготовки будущих социальных педагогов к работе с детьми, имеющими отклонения в развитии. Определено, что в работе с детьми-инвалидами нужно проявлять толерантность.

Ключевые слова: система, подготовка, специалист социально-педагогической сферы, дети, имеющие отклонения в развитии, ребенок-инвалид.

The article elucidates the essence and content of the notions "system", "preparation of future specialists in the socio-pedagogical sphere", and "children with developmental disorders". The structural components of the system of pre-service specialist preparation are determined and analyzed. The basic requirements for future social pedagogues are set forth. The specific character of socio-pedagogical work with disabled children is shown. The areas of preparation of future social pedagogues for work with children with developmental disorders are outlined. The necessity to practice tolerance with disabled children is ascertained.

Key words: system, preparation, specialist in the socio-pedagogical sphere, children with developmental disorders, disabled child.

Постановка проблеми. За даними Центру медичної статистики МОЗ України, за останні 5 років найбільше підвищилась захворюваність дітей на хвороби органів дихання, вуха (+22,9 %), природжені вади розвитку (+8,25 %) та новоутворення (+8,06 %) [3, с. 15]. Тому важливим завданням держави є забезпечення соціальної захищеності інвалідів, створення нею необхідних умов для індивідуального розвитку, реалізації інтелектуального чи творчого потенціалу. Згідно з Типовими положеннями про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затвердженим Міністерством освіти України від 15.09.2008 р. № 852, спеціальна школа створюється для здобуття певного освітнього рівня знань загальної середньої освіти шляхом спеціально організованого навчально-виховного процесу в комплексі з корекційно-розвивальною роботою, медичною реабілітацією та роботою працівника соціальної сфери [4, с. 7]. Тому на сучасному етапі розвитку вищої педагогічної освіти України важливим є модернізація професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, яка передбачає підвищення не тільки теоретичного рівня знань студентів, а й удосконалення практичних умінь та навичок, необхідних для роботи.

Останніми роками в державі і суспільстві визначилися позитивні тенденції в галузі соціальної політики щодо дітей з обмеженими можливостями і їхніх сімей, що знайшло своє відображення у першій із зазначених закономірностей. Розроблено низку документів, згідно з якими державні структури, громадські об'єднання, залучаючи до цього приватні ініціативи, покликані здійснювати заходи, спрямовані не лише на охорону здоров'я населення і профілактику інвалідності, але й на створення умов для реабілітації інвалідів, задоволення їхніх інтересів, інтеграцій у суспільство і професійну діяльність.

Досить ефективним механізмом реалізації державної політики і вирішення проблем інвалідів в Україні стали загальнодержавні і регіональні програми, які об'єднують усі зусилля різних відомств.

Особливе місце в цьому списку посідає цільова Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, схвалена Постановою Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. № 1545 та Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів" в Україні від 5 липня 2001 р.

У практиці соціальної реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями залучають такі базові документи світового співтовариства: Всесвітня декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Декларація соціального прогресу і розвитку (1969 р.), Декларація про права розумово відсталих осіб (1971 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Всесвітня декларація про особливості впливання, захисту і розвитку дітей (1990 р.), Конвенція і Рекомендації про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів (1983 р.) та інші.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери розробляють дослідники різних галузей: соціології та соціальної роботи (Р. Кравченко, Н. Кравченко, Н. Майорова та ін.), соціальної педагогіки та корекційної педагогіки (І. Зверева, А. Капська, О. Безпалько та ін.), психології (С. Рубінштейн, М. Гуліна, О. Безрукава та ін.).

В науковій літературі є багато напрацювань з проблеми соціалізації осіб з різними видами життєвих обмежень. Ця проблема порушується у працях вітчизняних і зарубіжних вчених: О. Біленюк, В. Бондар, Л. Бондарчук, О. Василюшин, І. Єрмаков, Н. Кіпнес, Л. Сохань, І. Тараненко ін.

Формулювання цілей статті. Розкрити сутність і зміст понять "система", "підготовка майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери", "діти, що мають відхилення у розвитку". Показати специфіку соціально-педагогічної роботи з дітьми-інвалідами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексний аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що основні поняття дослідження "система", "підготовка майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери", "діти, що мають відхилення у розвитку" належать до складних педагогічних категорій.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови "система" тлумачиться як порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь [1, с. 952].

Логіка дослідження вимагає розгляду поняття "підготовка". Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає його таким чином: запас знань, навичок, досвіду, набутий у процесі навчання, практичної діяльності [1, с. 952]. У Національній доктрині розвитку освіти України зазначено, що підготовка людей високої освіченості і моралі, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження науково містких та інформаційних технологій, мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці є вагомим складовою системи вищої освіти. Вища освіта забезпечує фундаментальну, наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційного рівня відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової і професійної підготовки, перепідготовки та підвищення їх кваліфікації [1, с. 12–13]. В освітньо-кваліфікаційних характеристиках у структурі підготовки майбутніх учителів виокремлюються чотири функціонально пов'язаних аспекти: мотиваційний (система мотивів), когнітивний (система знань), операційний (система умінь і навичок) та особистісний (система особистісних якостей) [2, с. 67].

На основі сказаного вище можна стверджувати, що *підготовка майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери* передбачає піднесення теоретичного рівня знань студентів, удосконалення практично-методичних умінь, розвиток самостійності, інтересу до творчої педагогічної діяльності.

Для досягнення відповідного рівня готовності майбутніх соціально-педагогічних фахівців значущими складовими теоретичної підготовки є:

- психологічна, яка здійснюється під час вивчення дисциплін "Загальна психологія", "Вікова і педагогічна психологія", "Соціальна психологія";
- педагогічна – у процесі вивчення курсів "Соціальна педагогіка";
- фундаментальна, яка забезпечується у ході вивчення дисциплін лінгводидактичного циклу "Основи культури і техніки мовлення", "Основи красномовства", "Ділова українська мова";
- методична – шляхом засвоєння курсів "Технології соціальної роботи".

Зазначимо, що *майбутній соціальний фахівець* – це особа, яка через чотири-шість років (залежно від кваліфікаційного рівня – бакалавр, спеціаліст, магістр) стане соціальним педагогом, буде виховувати, спрямовувати дітей на засвоєння духовних цінностей. Тому поняття "формування", що означає дію за значенням (виробляти в кого-небудь певні якості, риси характеру), тісно вплітається в тему дослідження [1, с. 952]. Формування – це складний процес становлення людини як особистості, який відбувається в результаті розвитку і виховання, характеризується умовною завершеністю [1, с. 52].

На думку А. Мороза, об'єктивний рівень підготовки соціальних педагогів визначається сформованістю їх професійних, психолого-педагогічних і методичних якостей [5, с. 54].

На даний час професійна підготовка фахівців соціальної сфери в Україні здійснюється у різних формах: очна, очно-заочна, заочна, вечірня, екстернат та інші – і передбачає багаторівневий характер освіти: допрофесійна, професійна, післядипломна, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів. Соціальні працівники мають можливість отримувати різну професійно-рівневу кваліфікацію і спеціалізацію у середніх навчальних закладах (училищах, технікумах, коледжах, ліцеях) та у вищих навчальних закладах (інститутах, університетах, академіях, спецфакультетах) та ін.

Професійна підготовка спеціалістів для соціальної сфери здійснюється у вищих різних напрямків: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах.

Розгортання соціально-педагогічної роботи з дітьми з обмеженими функціональними можливостями щодо їхньої інтеграції потребує того, що суспільство має сприяти створенню мережі реабілітаційних центрів для таких груп дітей, де здійснюється профорієнтація завдяки профнавчання, консультації з правових проблем, надається конкретна допомога з працевлаштування. Все це потребує кваліфікованої роботи, що зумовлює ще одну загальну закономірність зростання потреб сім'ї, яка виховує дитину з обмеженими функціональними можливостями, у кваліфікованій соціальній допомозі, що передбачає різноманітні види реабілітації.

Спостереження і вивчення особливостей роботи з дітьми з обмеженими можливостями дозволило нам визначити ряд специфічних закономірностей. Загальною особливістю їх стало те, що дитина-інвалід у будь-якому аспекті специфічних закономірностей не може розглядатися поза сім'єю, де вона проходить первинні стадії соціалізації. Тому першу специфічну закономірність ми визначаємо як залежність ефективності соціально-педагогічної реабілітації дитини з обмеженими можливостями від мобілізації потенціалу сім'ї.

З одного боку, сім'я як спільнота є об'єктом багатоаспектного впливу з боку різних соціальних інститутів. Власний потенціал сім'ї і дієздатність, які є головною підтримкою дитини з проблемами у розвитку в процесі реабілітації, багато в чому залежать від ефективності, адресності і педагогічної доцільності допомоги держави і суспільства [6, с. 44].

Безперечно, власний потенціал сім'ї є комплексним, інтегративним показником її соціальної стабільності. Його дієвість поширюється на всіх членів сім'ї, які, за потреби, спроможні мобілізувати свої ресурси для підтримки того, хто їх найбільше потребує. Виходячи з таких позицій, можна стверджувати, що власний потенціал сім'ї є важливою ланкою в загальній системі реабілітаційних заходів, тим додатковим ресурсом, значення якого важко переоцінити.

Таким чином, величезний діапазон і унікальність засобів впливу роблять її одним із найбільш сильних засобів соціалізації, соціальної підтримки і захисту особистості, формування в ній загальнолюдських і, до того ж, індивідуалізованих властивостей.

Другою специфічною закономірністю соціально-педагогічної реабілітації проблемних дітей є реалізація індивідуальної програми реабілітації для кожної дитини з обмеженими можливостями згідно з її реабілітаційним потенціалом.

Індивідуальна програма реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями є переліком реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення здібностей дитини до побутової, суспільної, майбутньої професійної діяльності згідно з її потребами, колом інтересів, рівнем домагань з урахуванням спрогнозованого потенціалу його соматичного стану, психофізіологічною витривалістю, соціального статусу і реальних можливостей соціального середовища.

Реалізація індивідуальної програми характеризується чітко вираженим психолого-педагогічним наповненням усіх реабілітаційних заходів. При цьому простежується послідовність, комплексність і неперервність при виконанні індивідуальних програм.

Третя специфічна закономірність соціально-педагогічної реабілітації дитини з обмеженими функціональними можливостями полягає в об'єднанні зусиль сукупного потенціалу соціуму для найбільш повного задоволення потреб сім'ї дитини з проблемами здоров'я і розвитку.

У цьому разі йдеться про інтеграцію діяльності як державних органів, так і громадських, приватних ініціатив різного профілю з метою найбільш повного задоволення потреб цієї категорії сімей у її самореалізації, розкритті власної корисності.

Зазначена закономірність відображає залежність результатів реабілітації від міри впливу сукупного потенціалу соціуму як багатомірного явища: життєве середовище, соціальне мікросередовище, середовище проживання конкретної людини, життєвий простір, соціальний простір.

Соціум, у якому традиційно відбувається процес соціалізації особистості дитини з обмеженими функціональними можливостями і яка виховується вдома, зазвичай, має два виміри – сім'я і сімейно-сусідська спільнота.

Практика свідчить, що успіх реабілітації залежить від багатства зв'язків (контактів), у які вступає сім'я хворої дитини і яка обрала для себе інтегративний шлях розвитку.

Взаємодія соціуму і дитини та її сім'ї доповнюють один одного. Наприклад, спілкування і співробітництво здорових дітей і дітей з обмеженими функціональними можливостями призвело до народження нового соціального явища – волонтерського руху як прояву дитячого милосердя.

Визначені загальні і специфічні закономірності соціально-педагогічної роботи та принципи соціально-педагогічної реабілітації дітей і молоді з обмеженими функціональними можливостями дозволили окреслити принципи діяльності фахівця, котрий спеціалізується на роботі з дітьми з обмеженими функціональними можливостями: дотримання прав дитини; надання державних гарантій у сфері соціального обслуговування; забезпечення отримання рівних можливостей щодо отримання соціальних послуг і їх доступності для дітей і молоді цієї категорії; послідовності всіх видів соціального обслуговування; орієнтації соціального обслуговування на індивідуальні потреби; пріоритетність заходів із соціальної адаптації дітей-інвалідів і молодих інвалідів; відповідальності органів державної влади, органів місцевого самоуправління за збереження прав дітей-інвалідів у сфері соціального обслуговування [2, с. 69].

У забезпеченні соціальної допомоги і підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями помітну роль відіграє фахівець, котрий повинен: забезпечити допустиме і доцільне посередництво між особистістю дитини, сім'ї, з одного боку, і суспільством з різними державними і громадськими структурами, з іншого.

Висновки. Отже, визначені специфічні закономірності соціально-педагогічної реабілітації дітей, що мають відхилення у розвитку: реалізація індивідуальної програми реабілітації для кожної дитини з обмеженими можливостями згідно з її реабілітаційним потенціалом; успіх реабілітації залежить від багатства зв'язків (контактів), у які вступає сім'я хворої дитини і яка обрала для себе інтегративний шлях розвитку; створення мережі реабілітаційних центрів для таких груп дітей.

Перспективи подальших розвідок: чинники соціалізації дітей, що мають відхилення у розвитку.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.
  2. Бастун Н. Л. Специфіка раннього втручання для дітей з різними функціональними обмеженнями / Н. Л. Бастун, С. О. Лукомська // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 3. – С. 67–73.
  3. Короткий термінологічний словник із соціальної педагогіки, соціальної роботи / уклад. Л. В. Лохвицька, І. І. Доброскок. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – 144 с.
  4. Медико-демографічна ситуація та організація медичної допомоги населенню у 2010 році : підсумки діяльності системи охорони здоров'я та реалізації програми економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава". – К. : МОЗ України, 2011. – 104 с. – С. 15.
  5. Мороз А. Г. Профессиональная адаптация молодого учителя : монография / А. Г. Мороз. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. – 329 с.
- ПРОГРАМИ З МЕТОДИЧНИМИ РЕКОМЕНДАЦІЯМИ ДЛЯ 5–10 КЛАСІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАГАЛЬНООС-ВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ. УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА / ЗА РЕД. Л. О. ЖУК, Л. С. ТОРБА, Н. П. ГОДОВАНЮК ТА ІН. – К., 2010. – 79 С. – С. 3–7.**